Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi 2024, 14(1), 217-239, doi: 10.23863/kalem.2024.279

Türk Sinemasında Özel Gereksinimli Bireylerin Temsili: Zavallı Filmi Örneği[1]

Dr. Kadriye YILDIZ*

İstanbul / Türkiye,
kadriyeyildiz333@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0925-3739

Öz

Türk sinema tarihi incelendiğinde, Türk sinemasının kültürel birikimine bağlı olarak birçok öğeyi zamansal bağlamda yansıttığı görülmektedir. Türk Sineması dönemin yaşanan olaylarını, toplumun yaşayış biçimini siyah beyaz ya da renkli karelerle başka kuşaklara aktarmakta, toplum içerisinde yer alan birçok öğenin gösterilmesine aracılık etmektedir. Bu öğelerden birini de Zavallı filmi ile görmekteyiz. Zavallı filmi, özel gereksinimli (zihin yetersizliği) bireylerin sinema aracılığıyla yansıtılması ve dönemin toplumunun özel gereksinimli bireyleri kültürleri doğrultusunda algılayışını incelemektedir. Filmler, gerçek yaşantı ile film arasında oluşturduğu çizgiyle, dönemin kültürünü ve yaşantısını yansıtması yönüyle önem taşımaktadır. Bu çalışmada da özel gereksinimli bireyler, dönemin kültürü bağlamında Zavallı filmi üzerinden betimsel analiz yöntemi ve sosyolojik yaklaşım üzeriden irdelenmektedir. Betimsel analiz ile çerçeve oluşturma ve bu tematik çerçeveden hareketle bulguları yorumlama yer almaktadır. Sosyolojik yaklaşım ile de "Filmin kültürel ve ulusal niteliği nedir?" sorusuna cevap aranmaktadır. Bu çalışmada zihin yetersizliğine sahip Ali ve ailesi üzerine kurgulanarak dönemin kültürü, özel gereksinimli bireyler ile günümüzdeki özel gereksinimli bireylerin özellikleri incelenerek sosyolojik açıdan değerlendirilmektedir.

[1] Bu makale "3rd International Scientific Researches Congress on Humanities and Social Sciences (IBAD- 2018)" adlı kongrede sunulan "Türk Sinemasında Özel Gereksinimli Bireylerin Temsili: Zavallı Filmi Örneği" adlı bildiriden üretilmiştir.

* Sorumlu Yazar. Tel: +90 212 253 52 85 | Araştırma Makalesi.
Makale Tarih Bilgisi. Gönderim: 31.10.2022, Kabûl: 01.05.2023, Erken Görünüm: Şubat, 2024, Basım: Haziran, 2024

© 2024. Kalem Eğitim ve Sağlık Hizmetleri Vakfı. Bütün Hakları Saklıdır. ISSN: 2146-5606, e-ISSN: 2687-6574

Bu bağlamda film incelendiğinde, filmin yapıldığı dönem ile beyaz perde ve günümüz toplumlumunun, yetersizliği olan bireylere yönelik bakış açıları karşılaştırıldığında günümüz toplumunun yetersizliği olan bireylere yönelik daha fazla destek sağlandığı ve pozitif yönde gelişme kaydettidiği görülmektedir.
Anahtar Kelimeler: Türk sineması; Özel gereksinimli birey; Zihin yetersizliği olan bireyler; Zihin yetersizliği olan bireylerin ailesi; Zihin yetersizliği olan bireylerin sosyal çevresi.

Representation of Individuals with Special Needs in Turkish Cinema: The Case of Zavallı Movie

Abstract

When the history of Turkish cinema is examined, it is seen that Turkish cinema reflects many elements in a temporal context depending on its cultural past. Turkish Cinema transfers the events of the period, and the way of life of the society to other generations with black and white or colored frames and mediates the display of many elements in the society. We see one of these elements in the film *Zavallı*. The film examines the reflection of individuals with special needs (intellectual disability) through cinema and the perception of individuals with special needs by the society of the period in line with their culture. Films are important in terms of reflecting the culture and life of the period with the line they create between real life and film. In this study, individuals with special needs are examined through the descriptive analysis method and sociological approach through the film *Zavallı* in the context of the culture of the period. Creating a framework with descriptive analysis and interpreting the findings based on this thematic framework are included. With a sociological approach, "What is the cultural and national character of the film? search for an answer to the question. In this study, the culture of the period is evaluated sociologically by examining the characteristics of individuals with special needs and today's individuals with special needs, by building on Ali and his family, who have intellectual disability. In this context, it is seen that the film was used, the period in which the film was made and the more white support screen and the society's perspectives towards the intended people, the society used against the consumers, and the positive target development was noted.
Keywords: Turkish cinema; Individuals with special needs; Individuals with intellectual disabilities; Families of individuals with intellec-

tual disabilities; Social environment of individuals with intellectual disabilities.

Extended Summary

Introduction

Movies are like the pictures we draw between the real world and the world we want it to be. Sometimes they appear as a reflection of the existing world as it is, and sometimes as a reflection of the world we want it to be. The main thing is the black or white pictures drawn by the protagonist. Films are more impressive than other means of communication in providing visual and auditory communication with the audience. Considering the emergency conditions and usage purposes of films, besides being a revenue-generating sector, they also have educational, social, political and ideological functions (Yıldırım, 2017). At the same time, films are fed from reality, but their inner dynamism creates a new reality and is transferred to the audience in this way (Baykan, 2019). In the studies, the perception of the society towards individuals with special needs and their transfer to the white screen were examined. In this study, the story of Ali, who has an intellectual disability, which is expressed as special needs in society and the difference between society's perception of the individual with special needs and real life are examined.

Method

In this study, The Movie of *Zavallı* is analyzed according to the descriptive analysis technique and sociological approach. The descriptive analysis method consists of the steps of creating a thematic framework for analysis and interpreting the findings from this thematic framework. With a sociological approach, it seeks answers to the questions of "What is the cultural and national quality of the film?" and "What is said about the culture of the country where the film was produced?" (Kabadayı, 2013). There are cultural codes in movies, they differ from country to country, from generation to generation, and from culture to culture (Corrigan, 2011). To criticize movies correctly, it is necessary to know how to read these codes, to be able to introduce them, and to create the universe for the reader. Thus, social research and indepth analysis of the structure of the society whose film will be examined can be carried out (Kabadayı, 2013). The movie directed by İlyas Salman was shot in 1990. The leading actors in the movie are İlyas Salman, Şehnaz Dilan, and Cengiz Sezici. In the movie, Ali (İlyas Salman) has a mental deficiency. Ali's parents adopted a boy named Osman from the village because they were afraid

that their other children would also be inadequate. Years later, when their father died, Osman started to earn a living from the house. Seeing that his brother is married in the movie, Ali also wants to get married. Ali's mother married Ali to Gülperi, who has a mental disability. Osman does not want to provide for the household by himself. He says that Ali also needs to work and earn money. Ali is also trying to find a job to make his brother happy and to meet people's expectations. Various codes are used while examining the movie *Zavallı* from a sociological point of view. In the determination of these codes, the cultural codes that will convey the reflection of the current culture are emphasized to evaluate the film from a sociological point of view. While using these codes, it was decided to focus on the concepts that both reflect the film and define the social structure in the past and today. These codes:

- Characteristics of the individual with special needs,
- Definition of an individual with intellectual disability,
- Family life of the person with intellectual disability,
- Social life of the person with intellectual disability,
- The view of the environment on the individual with intellectual disability.

Discussion

In this study, we see the story of Ali, who has a mental deficiency, and his efforts to exist and be loved in the society he lives in. Although the end of the movie does not end as Ali and we expected for individuals with special needs, it conveys many details that we can make inferences.

The story of Ali and his family has been examined through various codes. In these codes, an evaluation has been made through the transfer of past experiences to the silver screen with today's structure. In this evaluation, it has been determined that there are differences between the lives of individuals with disabilities, which are reflected on the screen, and today's conditions. In today's societies, it is seen that the families of individuals with disabilities accept the situation of their children. In addition, awareness efforts to support the educational processes of individuals with disabilities are also increasing.

Conclusion

When we look at the evaluation of the film in general, although there seems to be a similarity with the acceptance of the situation of the child by the family in terms of the screen and today's societies for individuals with disabilities, it is seen that providing more support and opportunities for individuals

with disabilities is a positive development. In this direction, there is a need for films that reflect black and white more to increase awareness of individuals with disabilities.

Giriş

Filmler gerçek dünya ile olmasını istediğimiz dünya arasında çizdiğimiz resimler gibidir. Bazen var olan dünyanın olduğu gibi yansıdığı bazen de olmasını istediğimiz dünyanın yansıması olarak karşımıza çıkarlar. Asıl olan başkahramanın çizdiği siyah ya da beyaz resimlerdir elimizde kalanlar. Aynı zamanda filmler, üretildiği toplumsal yapının izlerini de taşımaktadırlar (Yıldırım, 2017). Özellikle toplumsal yapıdaki bu izlerin oluşumunda Lumiere (Kazanç ve Daban, 2023) kardeşlerin meşhur tren sahnesinin ilk gösteriminin belleğimizde önemli bir izi vardır. Lumiere kardeşlerin meşhur tren sahnesi gerçekliğin yeni formuyla yaşanılan ilk karşılaşma olması açısından önemlidir. Film gösteriminde kameraya doğru yavaş yavaş yaklaşan bir tren görüntüsü vardır ve insanlar tren yaklaştıkça salondan kaçmaya başlarlar. Bu, devrim niteliğinde bir andır. Gerçekliğin gösterilebilir, temsil edilebilir ve yeniden üretilebilir oluşu, ilk kez bu sahne ile zihinlerde yer etmeye başlamıştır (Baykan, 2019). Böylece gerçeklik filmler yoluyla aktarılmaya başlanmıştır. Filmler, izleyici ile görsel ve işitsel iletişim sağlaması yönüyle diğer iletişim araçlarından daha etkileyicidir. Filmlerin ortaya çıkış koşulları ve kullanım amaçları dikkate alındığında gelir getiren bir sektör olmasının yanında eğitsel, sosyal, siyasal ve ideolojik işlevleri de bulunmaktadır. Başka bir yönüyle de filmler aynı zamanda toplumsal hafıza işlevi de görürler. Toplumsal olayları farklı senaryolarla canlandırarak insanların zihinlerinde bir anlamlandırma ve betimleme işlevleri vardır (Yıldırım, 2017). Bu yönüyle toplumsal gerçeklik kimi zaman filmlerin sanallığının bir ürünü olarak görünse de filmlerin gerçekliği değil de gerçekliğin filmlere yansıdığına dair bir izlenim yaratmaktadır (Diken ve Laustsen, 2011). Aynı zamanda filmler, gerçeğin kendisinden de beslenir, ancak kendi iç dinamizmi yeni bir gerçeklik de oluşturur ve seyirciye de bu şekilde aktarılırlar (Baykan, 2019). Böylece filmler, fikirleri, iletilmek istenen mesajları, duygu ve düşünceleri, yazılı belgelere göre daha güçlü bir şekilde yansıtabilme potansiyeline sahip iletim araçlarıdır (Polat ve Akcan, 2017). Ayrıca filmler, tıpkı hafızanın oluşumundaki anı-imge süreci gibi, bir ayağı gerçeklikte sabit olan imgeleri kurgu yoluyla üreterek, kendi gerçekliğini de inşa ederler (Baykan, 2019). Dahası her film, izleyiciye doğrudan yöneltiği kurgu kısmına ek olarak, içeriğinde birçok kültürel gerçekliği de barındırır (Akcan ve Polat, 2016).

Filmler izleyiciye yansırken aynı zamanda çeşitli kodları kullanmaktadır. Bu kodlar, bir mesajın iletilmesini sağlayan araçlardır. Bir kodun kullanılması, mevcut sosyal yapıdaki anlamlara bağlıdır (Baykan, 2019). Bu anlamlar filmlerde yer alan bazı kültürel öğelerle toplumun yapısını oluşturan bireylerin cinsel kimliği, psikolojik durumu, yaşam biçimi, kişilerle ilişkileri, toplumsal değerleri, sosyal statüsü gibi birçok değişken açısından izleyicilere iletilir (Tezcan, 1983). Ayrıca filmler de üç düzey anlama da rastlanmaktadır. Bunlardan birinci düzey bilgilendiricidir. Bu düzeyde filmin evreni hakkında bilgi veren konuşmalar, kostümler ve dekorlar görülür. İkinci düzey sembolliktir. Bu düzey genellikle yönetmen ve senaristin bilinçli olarak ilettiği mesajlar bulunmaktadır. Üçüncü düzeyde ise, örtük anlam bulunur. Örtük anlamda, genellikle ne yönetmenin ne de seyircinin sahiplendiği, bilgilendirici ve sembolik düzeylere göre aşırı ve fazlalık olarak kalan anlamlar şeklinde yer alır (Pezella, 2001). Filmler, kültürlerin yansıtılmasında önemli bir ifade aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (Polat ve Akcan, 2017).

Filmler kendi gerçekliğini oluştururken aynı zamanda toplumsal olarak bir ihtiyaç haline gelen hafıza ve hatırlama boşluklarını da doldurmaya başlarlar (Baykan, 2019). Böylece görsel işitsel anlatıya dayanan ve teknoloji ile donatılmış iletişim araçlarını kullanırlar (Yağbasan, 2007). Aynı zamanda filmlerin içeriği hayatın her alanını da kapsamaktadır (Yıldırım, 2017). Kaldırımdaki bir çiçekten, yoldan geçen araçlara kadar hayata dair her şeyi yansıtabilmektedir. Böylece dün de ne varsa geleceğe taşıyarak bir nevi toplumsal hafıza rolü de üstlenmektedir. Toplumsal olan hafıza ile sözlü kültür, ideoloji ile verilmek istenen mesajlar ve yaşanılan hayatlar şeklinde yansımaktadır. Ayrıca filmler de kültür ögesi ve ideolojik yapı üzerinde de durulmaktadır. Dönemin siyasi yapısı verilmek istenen mesajlar izleyiciye aktarılmaktadır. Yine filmlerde yoğun olarak güldürü öğeleri ve kadın cinsiyeti üzerinde incelemeler de bulunmakta ve toplumun yapısını yansıtmaktadır. Geçmişten günümüze topulumun birimlerinin yansıtılması açısından bakıldığında filmler, eğitimde de kullanılabilecek en etkili araçlardan birisidir (Yakar, 2013). Hatta Millî Eğitim Bakanlığı öğretmenlerin izlemesi için eğitim amaçlı izlenecek filmlerin yer aldığı bir öneri listesi dahi yapmıştır. Böylece filmler anlatıları yönüyle hem sanat, kültür hem de eğitim ürünü olarak incelenebilmektedir (Uğur, 2016). Ancak toplumun içerisinde tarihsel süreç boyunca varolan özel bir kesim de vardır. Bu özel kesim, görsel işitsel anlatıda az da olsa üzerine araştırma yapılarak kendine filmlerin içinde yer aramaktadır. Bu yönüyle Türk sinemasında özel bireyler de vardır ve az da olsa bu bireylere yönelik filmler

de yapılmıştır.

Özel gereksinimli bireyler gelişimsel özellikler yönüyle akranlarından farklı gelişim gösteren bireylerdir. Bu yönüyle özel gereksinimli bireyler çeşitli özellikte olabilmekte ve özel gereksinimli birey kavramı da geniş bir çatı kavramı ifade etmektedir. Bu çatı kavramın içinde yaygın olarak bilinen zihin yetersizliği, otizm spektrum bozukluğu, görme yetersizliği, işitme yetersizliği, fiziksel yetersizlik ve özel yetenekli çocuklar gibi çeşitli gereksinim grupları yer almaktadır (Çifci-Tekinarslan, 2012).

Yapılan çeşitli araştırmalarda (Kaya, 2021; Özkar, 2020; Yamak, 2020), özel gereksinimli bireyler ve özel eğitime yönelik filmlerin içerikleriyle ilgili araştırmalar bulunmaktadır. Bunlardan Kaya (2021) tarafından yapılan çalışmada 2018 yılı Hindistan yapımı "Hıçkırık" adlı filminde kekeme olan bir öğretmenin sosyoekonomik bakımdan dezavantajlı öğrencileri ile yaşadıkları olaylar aktarılmaktadır. Kapsayıcı eğitime ilişkin olarak belirlenen "tutumlar, eşit fırsat ve öğretim" temaları altında alt temalar belirlenerek filmden temalara yönelik örnekler incelenmektedir. Çalışmanın soncunda, bireysel farklılıklara saygı gösterme, olumsuz önyargılarla baş etme, engelleri aşmak, güçlü yönleri keşfederek, hedef belirleme ve farklılaştırılmış öğretim konularında örnekler verildiği görülmektedir. Özkar (2020) tarafından yapılan çalışmada, özel gereksinimli bireyler kapsamında fiziksel yetersizliğe sahip bireylerin sinemada ne şekilde temsil edildiğinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Çalışmada 2013 yılında gösterimi gerçekleştirilen iki film incelenmiştir. Bu filmlerden biri yönetmenliğinde Uğur Yücel'in olduğu "Benim Dünyam" diğeri ise yönetmenliğinde Çağan Irmak'ın bulunduğu "Tamam mıyız?" filmleridir. "Benim Dünyam" filminde yer alan Ela karakteri hem görme hem de işitme yetersizliğine sahiptir. "Tamam mıyız?" filminin başrolünde yer alan İhsan da hem kolları hem de bacakları olmayan yetersizliğe sahip bir karakteri canlandırmaktadır. "Benim Dünyam" ve "Tamam mıyız?" adlı filmlerde yetersizliği olan karakterlerin hayata dair umutlarının olduğu ve gayretleri yansıtılmaktadır. Yamak (2020) tarafından yapılan çalışmada Türk sinemasında özel gereksinim kapsamında yetersizlik olgusunun bireysel ve toplumsal ölçekte nasıl temsil edildiği anlamak için 1969-2013 yılları arasını kapsayan Aşk Mabudesi, Kambur, Arabesk, Zavallı, Yazı Tura ve Tamam mıyız? toplam altı filmin incelenmesi yer almaktadır. Bu doğrultuda toplumsal algı ve tutumların ne şekilde beyaz perdeye yansıdığını anlamak için de yirmi soruluk

bir anket çalışması da yapılmıştır. Bu araştırma sonucunda tarihsel süreç içerisinde küçük değişimler dışında genel olarak Türk sineması, yetersizliği olan bireylere ön yargıyı pekiştirmiş, yetersizliği olan bireyler üzerindeki hükmünü ve olumsuz söylemlerinin devam etmesinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalarda özel gereksinimli bireylere yönelik toplumun algısı ve beyaz perdeye aktarılışı incelenmiştir. Bu çalışmada da toplumda özel gereksinimli olarak ifade edilen zihin yetersizliğine sahip Ali'nin hikayesi ve toplumun özel gereksinimli bireyi algılamasının beyaz perde ile gerçek hayat arasındaki farkı irdelenmektedir.

Yöntem

Bu çalışmada Zavallı Filmi betimsel analiz tekniği ve sosyolojik yaklaşıma göre incelenmektedir. Betimsel analiz yöntemi, analiz için tematik çerçeve oluşturma ve bu tematik çerçeveden hareketle bulguları yorumlama adımlarından meydana gelmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Sosyolojik yaklaşım da ise; "Filmin kültürel ve ulusal niteliği nedir?" ve "Film üretildiği ülkenin kültürüne dair ne söylenmektedir?" sorularına yanıt aranmaktadır (Kabadayı, 2013). Filmlerde kültürel kodlar bulunur, ülkeden ülkeye, kuşaktan kuşağa ve kültürden kültüre farklılık göstermektedir (Corrigan, 2011). Filmleri doğru eleştirebilmek için bu kodları okumayı bilmek, tanıtabilmek ve okuyucuda buna dair evreni yaratmak gerekmektedir. Böylece filmi incelenecek toplumun yapısına dair sosyal araştırmayı, derinlemesine incelenmesi gerçekleştirilebilmektedir (Kabadayı, 2013).

Gerçek hayatın aynası olarak görülen filmler bir taraftan toplumu ve topluma dair olanı konu ederek diğer taraftan da toplumun geçirdiği tarihsel süreçlerden etkilenerek şekillenmektedir (Bozkurt-Avcı, 2017) Modern anlatı çağdaş bireyin bunalımlarını ve kaygılarını konu edinmektedir. Postmodern anlatı filmleri ise temel olarak geçmiş hakkında olan ve geçmişte geçen, geçmişte yeniden üretilmiş günler, günümüzde geçen ama geçmişi çağıran filmler olarak nitelendirilmektedir (Büyükdüvenci ve Öztürk 1997'den akt.; Bozkurt-Avcı, 2017). Bu doğrultuda filmlerde kodlarla çözümleme yaparak hem sosyal yapıyı hem de filmlerin içeriğini daha iyi anlayarak, ele alınan filmlerdeki kültür ve diğer alanları arasında bağlantı kurulabilmektedir (Corrigan, 2011). Böylece film sadece izlenmek için oluşturulan yapıdan çıkıp toplumsal anlamlarla kurulu yoğun bir anlatıya da dönüşmektedir. Bu anlatıyı çözümlemek ve içinde yaşadığımız kültürün de irdelenmesinde filmler bir aracı olmaktadır.

Filmlerde sosyolojik eleştiri yapabilmek için; gerçek temsil, inşa etme, toplum, ritüeller, mit, gelenek, kültürel değerler, küreselleşme, kapitalizm, kötülük, şiddet, kitle, aile, gündelik hayat, hayat biçimi, değer kavramı, kimlik toplumsal roller, kültürlenme, cinsiyet, önyargı, öteki, ikili zıtlık, sınıflar, modernizm, postmodernizm gibi birçok yaklaşıma ihtiyaç duyulmakta ve bunlardan yararlanılmaktadır (Kabadayı, 2013). Bu bağlamda Zavallı Filmini irdelenirken toplumun çeşitli yapıları zihin yetersizliği, aile ve sosyal çevre temalarına bölünmüş bu temalar üzerinden filmin döneminin ve günümüzün birçok yapısını incelenmiştir.

Araştırmada iç geçerliği sağlamak için meslektaş teyidi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmacı tarafından bilgi verilen özel eğitim alanında uzman olan ve filmin bütün merhalelerini izleyen meslektaşından araştırmanın bütün merhalelerine yönelik görüş alınmıştır.

Verilerin güvenirliğini sağlamak için özel eğitim alanında doktora öğrencisinden ve iletişim alanında da ayrı bir uzmandan ayrı ayrı analiz yapmaları istenmiştir. Yapılan analizler karşılaştırılmıştır. Kodlar üzerinden değerlendirme alınmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Bulgular

Bu bölümde filmin konusu ve filmin konusu üzerinden yansıttığı toplumsal temalar incelenmektedir.

Filmin Konusu

Yönetmenliğini İlyas Salman'ın yaptığı film, 1990 yılında çekilmiştir. Filmin başrol oyuncuları İlyas Salman, Şehnaz Dilan ve Cengiz Sezici'dir. Filmde Ali (İlyas Salman), zihin yetersizliğine sahiptir. Ali'nin anne ve babası, başka çocuklarının da yetersizliği sahip olmasından korktukları için köyden Osman adında bir çocuğu evlat edinmişlerdir. Osman yıllar sonra babaları ölünce evin geçimini sağlamaya başlamıştır. Filmde abisinin evli olduğunu gören Ali de evlenmek istemiştir. Ali'nin annesi, Ali'yi zihin yetersizliğine sahip Gülperi ile evlendirmiştir. Osman, evin geçimini tek başına sağlamak istememektedir. Ali'nin de çalışıp para kazanması gerektiğini söylemektedir. Ali de ağabeyinin mutlu olması ve insanların beklentilerinin karşılamak için iş bulmaya çalışmaktadır.

Zavallı filmini betimsel analiz ve sosyolojik açıdan incelerken çeşitli temalarda yararlanılmaktadır. Bu temaların belirlenmesinde filmin sosyolojik açıdan değerlendirilmesi için mevcut kültürün yansımasını iletecek kültürel

temalar üzerinde durulmaktadır. Temalar kullanılırken hem filmi yansıtması hem de geçmişte ve günümüzde toplumsal yapıyı tanımlayan kavramlar üzerinde durulmasına karar verilmiştir. Bu temalar:

- Özel gereksinimli birey,
- Zihin yetersizliği olan birey,
- Zihin yetersizliği olan bireyin aile yaşantısı,
- Zihin yetersizliği olan bireyin sosyal yaşantısı,
- Zihin yetersizliği olan bireye çevrenin bakışı.

Özel Gereksinimli Birey

Özel gereksinimli birey, çeşitli nedenlerle bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarına göre beklenilen düzeyden anlamlı farklılık gösteren bireyi ifade etmektedir (MEB, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2018). Özel gereksinimli bireyler; zihin yetersizliği, otizm spektrum bozukluğu, özel öğrenme güçlüğü, görme yetersizliği, işitme yetersizliği, özel yetenekliler ve fiziksel yetersizliği olan bireyler şeklinde geniş bir çerçeveyi içinde barındırmaktadır. Ancak özel gereksinimli birey tanımlaması çoğu zaman zihin yetersizliği olan bireyleri çağrıştırmakta ve özel eğitim alanında yapılan çalışmalarda sadece bu alana özgü yapıldığı düşünülmektedir (Çifci-Tekinarslan, 2012). Zihin yetersizliğine sahip bireyler, özel eğitim gerektiren bireylerin içinde bir grubu temsil etmekle beraber özel eğitime gereksinim duyan bireyler içinde oldukça önemli bir kısmı da kapsamaktadır (Cavkaytar, 2012). Zihin yetersizliğe sahip bireyler, dikkat, algılama, anlama-kavrama, öğrenme, okuma-yazma, konuşma yeterlikleri yanı sıra, dürtülerini denetleme gibi çevreye uyum sağlama becerileri bakımından sınırlı davranışlar sergilemekte ve kendilerini ifade edemediklerinden ürkeklik veya isteksizlik de gösterebilmektedirler (Döngel, 2009). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliğinde, zihin yetersizliğine sahip bireyler gereksinim duydukları yardım düzeyine göre hafif düzeyde, orta düzeyde, ağır düzeyde ve çok ağır düzeyde zihin yetersizliğine sahip bireyler olarak sınıflandırılmaktadır (Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2020). Zihin yetersizliğine sahip bireylerin gereksinim duyacakları alanlara göre destek biçimleri, aralıklı, sınırlı, yoğun ve yaygın destek olmak üzere dört başlık altında toplanmaktadır (Eripek, 2018). Bu sınıflandırmada bireyin gereksinim duyduğu desteğin kapsamı üzerinden tanımlama yapılmaktadır.

Zavallı filminde Ali, karakteri yaşıtlarına göre dikkat, algılama ve anlama becerileri yönüyle sınırlı davranışlar sergilediği görülmektedir. Dolayısıyla kendi yaş grubundan daha küçük bireylerle arkadaşlık etmekte ve birlikte

oynamaktadır. Zihin yetersizliğine sahip bireylerde tanı özelliklerine bağlı olarak akranlarından daha alt seviye gelişimsel özellikler seyredebilmektedir. Bu nedenle takvim yaşları ile bilişsel gelişim alanları aynı düzeyde özellik göstermeyebilir. Filmde de Ali karakterini incelediğimizde takvim yaşı olarak yetişkin bir birey olarak gözükmekte ancak bilişsel gelişim alanı olarak sınırlı davranışlar sergilemektedir.

Zihin Yetersizliği Olan Birey

Zihin yetersizliğinin tanımı ve özellikleri uzun yıllar tartışma konusu olmuştur. Bu duruma zihin yetersizliğinin karmaşık bir yapıya sahip olması ve bu alanın farklı disiplinler tarafından incelenmiş olması etki etmiştir. Her bir disiplin alanının kendi bakış açısını yansıtan tanımlar yapması yetersizliğin özelliklerine yönelik farklı bakış açısına etki etmiştir (Akalın, 2016; Eripek, 2009). Dolayısıyla zihin yetersizliği tıp, psikoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi alanlarda farklı bakış açılarıyla ve farklı terimler kullanılarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Farklı alanlardan uzmanlar, zihin yetersizliğini kalıtımla geçen ve tedavi edilemez özelliklerle açıklayan tanımlardan, bireyin zihin yetersizliği olup olmadığına karar vermede sadece biyolojik nedenlerin değil, aynı zamanda çevresel ve sosyal faktörlerin de temel alındığı daha esnek tanımlara doğru geçiş yapmışlardır (Sucuoğlu, 2009). Geçmişten günümüze zihin yetersizliğinin tanımları incelendiğinde, zaman içerisinde bilim, ekonomi ve sosyal alanlardaki gelişmelere paralel olarak, bu yetersizliğe ilişkin yapılan tanımlamaların da değiştiği görülmektedir (Akalın, 2016). Genel anlamda değerlendirildiğinde zihin yetersizliği, "zihinsel işlevlerde önemli derecede normalaltı olma, bununla birlikte uyumsal becerilerden (iletişim, öz-bakım, ev hayatı, sosyal beceriler, toplumsal beceriler, kendini yönetme becerileri, sağlık ve güvenlik, akademik beceriler, boş zaman etkinlikleri ve iş) en az ikisinde sınırlılıklar gösterme ve bu sınırlılığın 22 yaştan önce gerçekleşmesi durumudur." (American Association on Intellectual and Developmental Disabilities [AAIDD], 2021). Tarihsel süreç içerisinde zihin yetersizliğine yönelik birçok tanım yapıldığı görülmektedir. Bu tanımlarda yoğun olarak AAIDD'nın yaptığı tanım üzerinden değerlendirme yapılmakta ve genel olarak zihinsel işlevler ile uyumsal becerilerde anlamlı sınırlılık üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir (Eripek, 2018). Kısacası toplumun genelinden farklı olan ve herkes tarafından kabul edilen becerilerde sınırlılığı olan bireyler şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Filmdeki kahramanınız olan Ali'nin zihin yetersizliğine dair net bir

vurgu bulunmamakla birlikte diğer bireylerden farklı olduğu, korunmaya gereksinimi olduğu üzerinde durulmaktadır. Filmde, Ali'nin anne ve babası akraba evliliği yaptığı için zihin yetersizliğine sahip olarak dünyaya geldiğine dair vurgu yapılmaktadır. Zihin yetersizliğin tanısı kadar zihin yetersizliğe neden olan etmenler de önem taşımaktadır. Zihin yetersizliği oluşum zamanı açısından incelendiğinde doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrası nedenler olarak ele alınabilmekte ve yetersizliğin türü açısından da tıbbi, sosyal, davranışsal ve eğitsel özellikler gösterebilmektedir (Çifçi-Tekinarslan, 2012). Doğum öncesi nedenler incelendiğinde genetik etkenlerin yetersizliğin oluşumu üzerinde etkisi görülmektedir. Bu nedene bağlı olarak birçok bireyin zihin yetersizliğine sahip olduğu görülmektedir. Günümüzde bu sorunun üstesinden gelmek için akraba evliklerinin sakıncaları veya alınması gereken önlemlere yönelik bilgilendirme çalışmaları yapılmaktadır. Doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrası oluşan yetersizliğe yönelik yoğun olarak eğitsel çalışmalar üzerinde durulmaktadır.

Zihin Yetersizliği Olan Bireyin Aile Yaşantısı

Eşler arasındaki bağlardan biri olan çocuk, aile içinde kadın için "anne", erkek için ise "baba" rolünü oluşturmaktadır (Özgüven, 2000). Her anne-baba çocuklarının sağlıklı bir birey olarak dünyaya gelmesini istemektedir. Durumun beklediği şekilde olmadığını öğrenen aile bireyleri çeşitli karmaşık duygu durumları yaşamaktadır. Durumun kabullenme süreci bazı aileler de eğitim faaliyetlerine katılarak gerçekleşebilmekte iken bazı aileler de "*Onun babası da geç konuştu.*" ya *da* "*Bizimleyken söylediğiniz her şeyi yapıyor. Neden tanı aldı, anlamadık*." şeklinde yapılan ifadelerle çocuğun durumunun kabullenilmediği merhaleler halinde devam etmektedir. Zavallı filmini incelediğimizde annenin tanıyı kabullendiğini görüyoruz. Ancak abinin kardeşinden beklediği sosyal roller yönüyle Ali'nin tanısına yönelik uygun şekilde yönlendiremediği görülmektedir. Filmde Ali'nin eğitim sürecine vurgu yapılmadan bir işte çalışması ve para kazanmasına yönelik vurgular üzerinde durulmaktadır. Ali'nin herhangi bir meslek bilgisi bulunmamaktadır. Oysaki zihin yetersizliği olan bireyler içinde meslek edinimi, sosyalleşmesi, bağımsız hayata katılımı, toplumla bütünleşmesi yönüyle önem taşımaktadır.

Ali'nin zihin yetersizliğine sahip olması ailesinde diğer çocuklarının da yetersizliğe sahip olacağı korkusuna neden olduğu görülmektedir. Özel gereksinimli çocuğa sahip olan ebeveynlerde doğacak diğer çocuklarının da yetersizliği sahip olacağı korkusu bulunmaktadır. Bu korku onların tekrar çocuk

sahibi olamayı istememesine kadar gidebilmektedir. Nitekim filmde de Ali'nin ailesi doğacak diğer çocuklarının da yetersizliğe sahip olacağı korkusu ile biyolojik olarak tekrar çocuk sahibi olmamışlardır.

Zihin yetersizliğine sahip çocuğu olan ailelerde özel çocuğun bakımı ve birçok sorumluluğu ailede bireylerinden en fazla anneler üstlenmektedir. Bu durumda anneler için çeşitli sorunları ve tükenmişliği ortaya çıkarmaktadır. Zihin yetersizliğine sahip çocukları olan annelerinin yaşadıkları tükenmişliğin nedeni olarak zihin yetersizliği olan çocuğa sahip olmayı kendi başarısızlıkları olarak değerlendirmeleri görülmektedir. Ayrıca yaşadıkları stresin fiziksel sağlık problemleri şeklinde yansımasına, durumu kabullenmeme, içinde bulunduğu durumla ilgili olarak ne yapabileceğini bilmediği için çaresiz hissetme (Duygun ve Sezgin, 2013) şeklinde yansımaktadır. Yapılan araştırmalar da ailede yetersizliği olan bir çocuğun bulunmasının aileye getirdiği sorumluluktan annelerin daha çok etkilendiğini (Bahar, Bahar, Savaş ve Parlar, 2009; Sarı, 2007) göstermektedir. Annelerin yaşadığı bu çaresiz ve stresli durumun ortadan kaldırılması için annelere çocuklarına zihin yetersizliği tanısı konulduğu andan itibaren psikolojik destek verilmesi ve sosyo-ekonomik yönden neler yapabileceklerine dair yol gösterilmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda zihin yetersizliği olan çocuğa sahip annelerin faydalanabileceği devlet tarafından verilen destek hizmetlerin detaylı bir şekilde planlanması, özellikle bakım ve bilgi desteğinin oluşturulması annenin yaşayacağı yükü biraz da olsa hafifletecektir. Yetersizliği olan bireyler için gündüz bakım merkezleri bulunmaktadır. Bu merkezlerde bireyler "*Bedensel, zihinsel ve ruhsal engeli nedeni ile günlük hayatın tekrar eden gereklerini yerine getiremeyecek durumda olan engelli bireyler herhangi bir gelirinin olup olmamasına bakılmaksızın bu merkezlerimizden ücretsiz olarak bakım hizmeti alabilmektedir. Bu merkezlerin gündüzlü hizmet veren merkezlerinde özel gereksinimli bireyin öz bakım ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra toplumsal hayata katılımlarını sağlamak üzere eğitim, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler yürütülmektedir.*" (Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2021). Böylece yetersizliği bulunan bireylere beceriler öğretilirken aile üyelerinin de kendine zaman ayırması sağlanmaktadır. Ayrıca çocuğa özel gereksinimli tanısı konulduğu andan itibaren aileye verilecek psikolojik destek, ailenin farkındalığını ve sürece daha hızlı katılımını hızlandıracaktır.

Zekâ, zihinle ilgili olarak bir çok yeteneğinin uyumlu çalışması sonucu ortaya çıkan, zihnin algılama, bellek, düşünme, akıl yürütme ve öğrenme gibi

fonksiyonları kapsamaktadır (Aral ve Gürsoy, 2007). Yetersizlik bir kişinin bir şeyi yapmada yeterli olamaması, belirli bir şekilde davranmada sınırlı kapasiteyi tanımlamaktadır (Heward, Alber-Morgan ve Konrad, 2017; Eripek, 2018). Zihinsel yetersizlik gelişim döneminde ortaya çıkan, uyumlu davranışlarda görülen yetersizliğe ilave olarak zihinsel fonksiyonlar açısından da normalin altında olma durumu olarak ifade edilmektedir (Aral ve Gürsoy, 2007). Zihin yetersizliği tek bir nedene bağlı olmadığından, bireyin zihin yetersizliğinin nedenini ortaya çıkarmak çoğu zaman güç olmaktadır. Bu nedenle çocuk sahibi olmaya karar veren aileler için tarama testlerinin yapılması ve çocuğun doğumuyla beraber çocuklarda meydana gelen farklı bir durum var mı, belirlenmesi ve takibine yönelik bilgilendirme yapılması önem taşımaktadır (Kalkan, 2019). Günümüzde zihin yetersizliğinin önlenme çalışmalarının yanı sıra gelişimi risk altında olan bebeklere ve çocuklara yönelik erken müdahale hizmetleri zihin yetersizliği olan çocukların eğitimine yönelik öğretmen ve annebaba eğitimlerinde de gelişmekte olduğu görülmektedir. Özellikle teknolojik gelişmelerle beraber Web tabanlı uygulamalarla özel gereksinimli bireylerle çalışan aile ve öğretmenlere yönelik çalışmalar karşımıza çıkmaktadır (Okur, 2006). Bu çalışmalarda vurgulanan ana tema özel eğitimde teknoloji ve Web tabanlı uygulamaların kullanım maliyetinin düşük olduğu, kolay uyarlanabilir bir öğrenme sistemi sağlayabildiği üzerinedir (Subakan ve Koç, 2019)

Türk sinemasında aile, tıpkı toplumun diğer değerlerinde olduğu gibi kutsiyet atfedilen bir kurum olarak temsil edilmektedir (Yağbasan ve Ateş, 2018). Zavallı filmini de incelediğimizde toplumda anne rolünün yansıması olarak Ali'nin annesinin aile düzenini korumaya çalıştığı görülmektedir. Ali'nin annesi iki çocuğunun arasında denge kurmaya çalışmaktadır. Toplumların sahip oldukları farklılıklar aile ekseninde ele aldığında her toplumun veya kültürün kendine özgü aile yaşantısının, kabullerinin ve kutsiyetlerinin olduğu görülmektedir (Yağbasan ve Ateş, 2018). Bu bağlamda Zavallı filminde de kardeşler arasında her ne kadar üvey kardeşler olsalar da birbirlerine karşı saygı göstermeleri ve korumacı davranmalarına dair vurgu bulunmaktadır.

Son yıllarda özel gereksinimli çocuğa sahip aile üyelerinin, çocuklarının aldıkları eğitim uygulamalarında daha fazla yer almasına yönelik vurgu bulunmaktadır. Ancak özellikle anne ve baba katılımı üzerine odaklanılmaktadır (Singh, Jaconı ve Gray, 2015). Özel çocuklara uygulanan eğitimde annebaba aracılığıyla sunulan eğitim kadar kardeş aracılığıyla sunulan eğitimin de

önemi artmaktadır. Ancak alan yazında yapılan çalışmalar yoğun bir şekilde anne baba üzerine (Dönmez, Bayhan ve Artan, 2000; Duygun ve Sezgin, 2003; Deniz, Dilmaç ve Arıcak, 2009; Haldey ve Hanzlik, 1990) odaklanmaktadır. Çalışmaların çoğunlukla anne baba üzerine odaklanmasına rağmen sosyal psikologlar, kardeşler ve arkadaşlar gibi yakın ilişki içinde olan insanların birbirlerinden daha çok fazla etkilendiklerini savunmaktadır (Gath, 1992, Akt. Zoylan-Onat, 2005). Dolayısıyla yetersizliğe sahip çocuklara yönelik planlara, müdahalelere ve etkinliklere aile üyelerinin birlikte katılımının planlanması önem taşımaktadır (Demirbilek, 2013). Yetersizliği olan kardeşe sahip bireyler, kardeşlerinin yetersizliğine yönelik değişik duygusal tepkiler verebilmektedirler. Bu tepkiler genellikle; kızgınlık, kıskançlık, isyankârlık, düşmanlık, suçluluk, üzüntü/keder, korku, utanma ve sıkıntı, reddedici tutum, uzlaşıcı tutum, kabul edici tutum şeklinde oluşabilmektedir (Meyer ve Vadasy, 2003'den akt.; Mutlu, 2013). Yetersizliği olan kardeşe sahip çocuklar bir yandan kardeşlerinin farklılığını anlamaya çalışırken, diğer yandan da normal kardeşi olan yaşıtlarına oranla daha fazla sorumluluk aldıklarını düşünebilir ve anne babalarından daha az ilgi gördüklerini hissedebilmektedirler (Şenel, 1995). Bu durumda kardeşler arasında sorunlu ilişkilerin oluşmasına neden olmaktadır. Oysaki pozitif kardeş ilişkilerinin kurulmasının olumlu yararları bir ömür sürdürebilirken, problemli ilişkiler zayıf gelişimsel sonuçların yansımasıyla ilişkilendirilebilmektedir (Howe ve Recchia, 2006). Filmi incelediğimizde de ilk başlarda Ali ve abisinin ilişkisinin pozitif bir şekilde ilerlediğini görmekteyiz. Ancak filmin ilerleyen sahnelerinde Ali'nin yetersizliği ve toplumun Ali'den beklentilerin abi kardeş ilişkisi üzerinde olumsuz etkiler bıraktığı görülmektedir.

Zihin Yetersizliği Olan Bireyin Sosyal Çevresi

Sosyoekonomik olarak düşük gelir düzeyine sahip bir mahallede çekilen filmde Ali çocuklarla gösterilerek çocukların oyunlarına olan ilgisi üzerinde durulmuştur. Gelişimsel olarak takvim yaşı ve zekâ yaşı farklılık gösteren zihin yetersizliğine sahip bireylerde kendinden küçük çocuklarla oyun oynama gibi davranışlar görülmekte ve yetişkin davranışlarının kazanımında sorunlar yaşanmaktadır. Filmde Ali, fiziksel olarak bakıldığında yetişkin görünümünde olmasına rağmen daha küçük çocukların davranışlarını sergilemektedir. Bu durumda yetersizliğin karakteristik özelliğin filme yasıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Özel gereksinim çocukların sosyalleşmesi için etrafındaki bireylerle etkileşim kurması, oyun oynaması ve etkileşim ortamlarının

yaratılması önem taşımaktadır. Özel gereksinimli çocukların genellikle az arkadaşları vardır ve gereksinimi olmayan akranlarına göre daha düşük sosyal statüye ve benlik algısına sahiptirler (Ciechalski, 1995'den akt.; Sucuoğlu ve Özokçu, 2005). Bu durum onların kendiliğinden bazı becerileri taklit etmesini, model almasını ve etkileşim kurarak öğrenmesini engellemektedir. Ali arkadaşlık kurmak ve kendini kabul ettirmek için kendinden küçük çocuklarla beraber oyunlar oynamaktadır. Ailesi tarafından ise artık onun büyük olduğu ifade edilse de o her defasında kendinden küçük çocuklarla oyun oynama isteğini belirtmektedir. Toplumun yaşayış biçimi, birey özel de olsa tipik gelişim de gösterse yetişkin görünümde ise, yetişkin yaşantısı kalıbına girmesine yönelik beklenti içine girmektedir. Bu durum da kültürel kodların yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Zihin yetersizliği olan çocukların sosyal becerileri yetersizliği olmayan akranlarına göre sınırlıdır ve bu sınırlılık hem akranlar hem de yetişkinlerle etkileşim kurmada çeşitli problemlere yol açmaktadır (Sabornie ve Beard, 1990'den akt.; Sucuoğlu ve Özokçu, 2005). Ali sosyal becerilerinin desteklenmesi yönüyle arkadaşları ile gezmektedir. Ancak bu etkinlikler Ali'nin kurmak isteği arkadaşlık ilişkisini yansıtmamaktadır. Bu süreçte sokakta çocuklar tarafında yapılan suçlar Ali'nin üzerine kalmaktadır. Komşunun camını kıran çocuklar kaçmakta, Ali tek başına camın önünde beklediği için Ali'nin arkadaşları tarafından işlenen suçlar Ali'nin üzerine kalmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında yetersizliği olan bireyler yaptıkları davranışların neden-sonucunu ayırt edemedikleri için toplumdaki başka insanların istismarına açık hale gelebilmektedir. Bu durumun ortadan kaldırılması için erken dönemden itibaren olumlu akran ilişkileri ve sosyal ilişkilerin desteklenmesi hem özel gereksinimli çocuklar hem de tipik gelişim gösteren akranları için önem taşımaktadır.

Zihin Yetersizliği Olan Bireye Çevrenin Bakışı

Toplumda yeterli farkındalık yaratılmadığı için çocuklardan birisi "Oğlum 30 yaşına bastın gidip çalışsana …" diğeri ise "Bu ne anlar işten daha çişini yapamıyor." şeklinde alaylı cümleler kurmaktadır. Tipik gelişim gösteren bireyler toplumla uyumlu şekilde hayatını sürdürebilmektedir. Ancak özel gereksinimli bireylerde uyumsal davranışlarda anlamlı sınırlılıklar görülmektedir. Uyumsal davranışlar ile bireyin günlük hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan bilgi ve becerilerin bütünü ifade edilmektedir. Uyumsal davranışların oranı da bireyin içinde yaşadığı çevreye göre değerlendirilmektedir. Eğer birey içinde yaşadığı kültürün özelliklerini yansıtabiliyorsa bireyin uyumsal

davranışları yeterli sayılmaktadır. Ancak birey içinde yaşadığı kültürün bilgi ve becerilerini yansıtmakta sorunlar yaşıyorsa uyumsal davranışlarında sınırlılık bulunmaktadır (Çıkılı, 2013; Eripek, 2009). Ali de toplumun kendinden beklediği uyumsal davranışlarda sınırlılıklar yaşamaktadır.

Zihin yetersizliği olan çocuklar ve akranları arasında olumlu düzeyde etkileşimli davranışların oluşmamasının birçok nedeni bulunmaktadır. Bunlar; zihin yetersizliği olan çocukların sosyal beceri yetersizliği, uygun etkileşim fırsatlarının yaratılmaması ve iletişim becerilerindeki yetersizlik ile akranlarıyla aynı ortamda yeterince birlikte bulunmayışları şeklinde sıralanabilmektedir (Avcıoğlu, 2012; Avcıoğlu, 2005). Bu olumsuzlukların ortadan kaldırılması için özel gereksinimli bireylerin okulöncesi kurumlarından itibaren kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları ile eğitim almalarının sağlanması gerekmektedir (MEB, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2018; Cavkaytar, 2018).

Özel eğitimde amaç, yetersizliğe sahip bireylerin bağımsız yaşayabilmeleri için gereken becerileri kazanmalarına, bir meslek edinip düzenli bir gelire sahip olabilmelerine ve çalışan, üreten kişiler olarak olabildiğince topluma kazandırmalarıdır. Ali'nin abisi de "*Gitsin çalışsın. Çalışmıyorsa gitsin köye dedemlerin yanına*…" şeklinde Ali'nin çalışması gerektiğine vurguda bulunmaktadır. Toplumda özel gereksinimli bireylere yeterli mesleki beceri kazandırılmadan çalışması istenmektedir. Ancak birey için uygun çalışma ortamı ve beklenen beceriye yönelik farkındalık oluşturulmadığı için hem işveren hem de özel gereksinimli çalışan için süreç olumlu bir şekilde devam etmemektedir. Ancak özel gereksinimli bireyler gerekli eğitsel ortam ve düzenlemeler yapıldığında çalışma ortamlarına katılabilmektedir. Çalışma hayatına özel gereksinimli bireylerin katılımı hem kendilerinin hem de ailelerinin hayatlarını etkilemektedir. Bu katılım ekonomik kazanımların yanında psikolojik ve sosyal olarak da kişilerin hayatlarına katkıda bulunmaktadır (Kutlu, Çevik, Çünkioğlu ve Haydut, 2018). Son yıllarda özel gereksinimli bireylerin istihdama katılımlarına yönelik çalışmalar karşımıza çıkmaktadır. Down sendromlu bireylerin garsonluk yaptığı Down kafeler veya zihin yetersizliğine sahip bireylerin montaj işçiliği yaptığı torna atölyeleri önemli örnekler olarak gösterilebilmektedir.

Annesi tarafından korunmaya çalışılan Ali iş arayıp insanların kendisinden beklediği gibi birisi olmaya çalışmaktadır. Ancak iş arama eylemleri başarılı olmamakla birlikte bu durumda abisi tarafından yeterince anlaşılmamaktadır. Ali suçlamalara ve şiddete maruz kalmaktadır. İçindeki saflıkla "*abi bak beni dövme yorulursun*." demektedir. Yetersizliği olan çocuklar aile içinde endişe kaynağı olmaktadır. Bu nedenle de annesi tarafından sürekli korunmaya muhtaç görülmekte ve ihtiyaçlarının karşılanmaktadır. Çocuğun bakımının ve diğer gereksinimlerinin karşılanmasında bütün yük anneye yüklenmektedir. Annesi bir diyalogda "*Allah'ım sana karşı ne günah işledim bu cezayı bana verdin*." demektedir. Ali yaptığı olumsuz davranışları nedeniyle komşuları tarafından çözüm olarak "*Ne çekiyorsunuz onu, gidin kapatın tımarhaneye*." şeklinde önerilerde bulunmaktadırlar.

Ali bazı objeleri kendi tasarladığı oyuncak şekline sokabilmektedir. Bu objelerden biri olan süpürgeyi Ali, saz olarak kullanarak şarkı söylemektedir. Bazı alanlarda yetersizlikleri olmasına rağmen belli alanlarda becerileri üst düzeyde olabilmektedir. Özel gereksinimli bireylere uygun beceriler kazandırılmadığında uygun olmayan davranışları öğrenebilmektedirler. Ali de para kazanmak için arkadaşı ile hırsızlık yapmakta ve arkadaşının yaptığı uygun olmayan davranışları farkında olmadan yapmaya başlamaktadır. Özel gereksinimli bireyler kendine uygun iş bulmakta ve işe yerleşmekte zorlanmaktadır. Ali de üzerine yıkılan bu sorumlulukla üzerine iş aramaktadır. Gece gündüz abisinin ona çalışması gerektiğini söylenmesi üzerine sürekli iş aramaktadır. Bu nedenle de sürekli "*eleman aranıyor…eleman aranıyor…*" şeklinde söylenmektedir.

Ali "*Gelin isterim gelin*." diyerek evlenmek istiyor. Annesi kızarak "*Seni kim alır*?" şeklinde söyleniyor. Annesi köye gidip Ali'ye Gülperi'yi buluyor ve Ali'yi evlendiriyorlar. Ali'nin evlendiği Gülperi de zihin yetersizliğine sahiptir. Aile geleneklerini uygulamaya çalışan anne Ali'yi düğün gecesi odasına gönderirken sırtına vuruyor. Ali odaya girerken "*Biz içeride neler yapacağız?*" diyor.

Bu çalışmada beyazperdeye aktarılan zihin yetersizliğine sahip Ali'nin hikayesini, yaşadığı toplum içerisinde var olma ve sevilme çabalarını görmekteyiz. Filmin sonu Ali'nin ve bizim özel gereksimimli bireyler için beklediğimiz gibi bitmese de bizler için çıkarımda bulunabileceğimiz birçok detayı iletmektir.

Tartışma

Tarihsel bağlamda özel gereksinimli bireylere yapılan uygulamaların çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Özel gereksinimli bireyler Orta çağ toplumlarında insanoğlunun işlediği günahların cezası olarak görülmüştür. Bu nedenle de toplumdan uzak kapalı ortamlarda başkalarıyla iletişimleri kısıtlanarak izole bir hayat sürmeye mahkûm edilmiştir. Toplumda eğitim ve bilinç düzeyinin artmasıyla beraber özel gereksinimli bireyler eğitsel ve sosyal ortamlara katılmaya başlamıştır. Bu doğrultuda özel gereksinimli bireylerin hayatlarını bağımsız bir şekilde geçirebilmeleri için bağımsız hayat planlaması ön plana çıkmaya başlamıştır. Özellikle sosyal etkileşimleri ve eğitim kademelerine aktif katılımları yönüyle kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları meslek edinmeleri, bağımsız bir hayat sürmelerine yönelik destek çalışmaları yapılmaktadır.

Bu çalışmada Zavallı filminde özel gereksinimli (zihin yetersizliği) olan Ali ve ailesinin hikâyesi çeşitli temalar üzerinden incelenmiştir. Bu temalarda günümüz yapısıyla geçmişteki yaşantıların beyaz perdeye aktarılması üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmede beyaz perdeye yansıtılan yetersizliği olan bireylerin yaşantıları ile günümüz koşulları arasında çeşitli farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Günümüz toplumlarında yetersizliği olan bireylerin aileleri çocuklarının durumunu kabullendikleri görülmektedir. Ayrıca yetersizliği olan bireylerin eğitsel süreçlerinin desteklenmesine yönelik farkındalık çalışmaları da çoğalmaktadır. Beyazperde de yetersizliği olan bireyler bakıma muhtaç ve sürekli yönlendirilmesi gereken bireyler olarak gösterilmektedir (Yamak, 2020). Ancak günümüzde yetersizliği olan bireylerin istihdamları ve hayatın bir alanına katılımlarına yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Özel gereksinimli bireylerin sosyal etkileşimi, arkadaş edinmesi yönüyle de eğitim uygulamalarında yapılan uyarlamalar yer almaktadır. Bu doğrultuda dezavantajlı bireylere yönelik oluşturulan bütünleştirme eğitim felsefesi ile herhangi bir ayrım gözetmeksizin herkesin eşit eğitim alması ve sosyal etkileşimin sağlanmasına yönelik uygulamalar karşımıza çıkmaktadır. Özel gereksinimli bireylere yönelik teknolojinin artması ve birçok bireye ulaşılması yönüyle Zavallı filminin yapıldığı dönemle karşılaştırıldığında toplumda daha fazla farkındalık oluştuğu görülmektedir. Özellikle günümüzde yapılan televizyon dizleri ile Otizm Spektrum Bozukluğu ve Fiziksel Yetersizliği olan bireylere yönelik duyarlı çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Ayrıca aileler özel çocuklarına yönelik alacakları hizmetlerle ilgili bilgi çağının

getirdiği avantajlarla birlikte tek tuşa basarak gerekli bilgilere ulaşabilmektedir. Ancak gelişen bu pozitif ivmeler yeterli değildir. Özel gereksimli birey olmak ya da özel gereksinimli çocuğa sahip olmak toplum tarafından daha fazla duyarlılığa ve desteğe ihtiyaç duymaktadır.

Sonuç

Genel olarak filmin değerlendirilmesine bakıldığında beyaz perde ve günümüz toplumlarının yetersizliği olan bireylere bakış açısında ailenin çocuğunun durumunu kabullenme merhalesiyle benzerlik gözükse de yetersizliği olan bireylere yönelik daha fazla destek ve olanak sağlanması pozitif gelişme olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda günümüzde yetersizliği olan bireylere yönelik farkındalığın artırılması siyah ve beyazı daha fazla yansıtan filmlere ihtiyaç bulunmaktadır.

Kaynakça

Akalın, S. (2016). Zihin yetersizliği: tanım, sınıflama, yaygınlık ve nedenler. İ. H. Diken ve H. Bakkaloğlu, (Ed.), *Zihin yetersizliği ve otizm spektrum bozukluğu* içinde (2-23). Ankara: Pegem Akademi.

Akcan, E. ve Polat, S. (2016). Eğitim konulu Türk filmlerinde öğretmen imajı: Öğretmen imajına tarihi bakış. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 22*(3), 293-320.

American Association on Intellectual and Developmental Disabilities-AAIDD (2021). *Historical context*. https://www.aaidd.org/intellectual-disability/definition

Aral, N. ve Gürsoy, F. (2007). *Özel eğitim gerektiren çocuklar ve özel eğitime giriş.* İstanbul: Morpa Yayınları.

Avcıoğlu, H. (2005). *Etkinliklerle sosyal beceri öğretimi.* Ankara: Kök Yayıncılık.

Avcıoğlu, H. (2012). Zihinsel yetersizliği olan çocuklara sosyal beceri kazandırmada işbirliğine dayalı öğrenme ve drama yöntemlerinin etkililiği. *Eğitim ve Bilim, 37*(163), 110-125.

Bahar, A., Bahar, G., Savaş, H. A. ve Parlar, S. (2009). Engelli çocukların annelerinin depresyon ve anksiyete düzeyleri ile stresle basa çıkma tarzlarının belirlenmesi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 4*(11), 97-112.

Baykan, N. N. (2019). *Türk sinemasında "statü kaybı" temsilleri "ah güzel İstanbul" ve "Muhsin bey" film analizi.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bozkurt-Avcı, İ. (2017). 1990 sonrasında Türk sinemasında film noir denemeleri ya da Selma'nın "gölge"si ve geçmişin "iz"i. A. M. Kınık, (Ed.), *Medya çağında iletişim* içinde (319-345). İstanbul: Çizgi kitabevi.

Cavkaytar, A. (2012). Özel eğitime gereksinim duyan çocuklar ve özel eğitim. İ. H. Diken, (Ed.), *özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim* içinde (1-26). Ankara: Pegem Akademi.

Cavkaytar, A. (2018). Özel eğitim alanı. A. Cavkaytar ve D. Tekin Ersan, (Ed.), *Özel eğitim ve kaynaştırma* içinde (1-25). Ankara: Eğiten kitap.

Cavkaytar, A. ve Diken, İ. H. (2006). *Özel eğitime giriş.* Ankara: Kök yayıncılık.

Corrigan, T. (2008). *Film eleştirisi el kitabı.* (A. Gürata, Çev.). Ankara: Dipnot yayınları.

Çıkılı, Y. (2013). Zihinsel yetersizliği olan çocuklar. S. Vuran, (Ed.), *Özel eğitim* içinde (173-208). Ankara: Maya akademi.

Çifçi-Tekinarslan, İ. (2012). Zihinsel yetersizliği olan öğrenciler. İ. H. Diken, (Ed.), *Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim* içinde (135-164). Ankara: Pegem Akademi.

Demirbilek, M. (2013). Zihinsel engelli bireylerin ve ailelerinin gereksinimleri. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care (TJFMPC), 7*(3), 58-64.

Deniz, M. E., Dilmaç, B. ve Arıcak, O. T. (2009). Engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin durumluk-sürekli kaygı ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, *6*(1), 954-968.

Diken, B. ve Laustsen, C. B. (2007). *Filmlerle sosyoloji.* (S. Ertekin Çev.). İstanbul: Metis yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2007.)

Döngel, M. (2009). *Hafif düzeyde zihin engelli öğrencilere yazma becerilerinin kazandırılmasında kullanılan öğretim yöntem ve tekniklerine ilişkin öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dönmez, N., Bayhan, P. ve Artan, I. (2000). Engelli çocuğa sahip ailelerin beklentileri ve endişe duydukları konuların incelenmesi. *Sosyal Hizmetler Dergisi, 11*, 16-24.

Duygun, T. ve Sezgin, N. (2003). Zihinsel engelli ve sağlıklı çocuk annelerinde, stres belirtileri, stresle basa çıkma tarzları ve algılanan sosyal desteğin tükenmişlik düzeyine olan etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi, 18*(52), 37-52.

Eripek, E. (2018). *Zihin yetersizliği olan bireyler ve eğitimleri.* Ankara: Pegem Akademi.

Eripek, S. (2009). Zihinsel yetersizliği olan çocuklar. A. Ataman, (Ed.), Özel *gereksinimli çocuklar ve özel eğitim* içinde (107-122). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Haldey, M. B. ve Hanzlik, J. R. A. (1990). Comparison of perceived competence in child-rearing between mothers of children with down syndrome and mothers of children without delays. *Education and Training In Mental Retardation, 25*(2), 132-141.

Heward, W. L., Alber, S. R. ve Konrad, M. (2017*). Exceptional children: An introduction to special education* (11. baskı). New York: Pearson.

Howe, N. ve Recchia, H. (2006). Sibling relations and their impact on children's development. *Encyclopedia on early childhood development*. https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.565.8101&rep=rep1&type=pdf

Kabadayı, L. (2013). *Film eleştirisi, kuramsal çerçeve ve sinemamızdan örnek çözümler.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kalkan, S. (2019). Özel eğitimde tarama ve tanılama amaçlı değerlendirme. V. Aksoy, (Ed.), *Özel gereksinimli öğrencilerin eğitiminde değerlendirme* içinde (27-58). Ankara: Maya Akademi.

Kaya, N. G. (2021). Kapsayıcı eğitim bağlamında "hıçkırık" filminin analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 20*(80), 1818-1831.

Kazanç, I. ve Daban, R. (15 Ocak 2023). Sinema tarihine 'ışık' tutan isimler: Lumiere kardeşler. *TRT Haber.* *https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/sinema-tarihine-isik-tutan-isimler-lumiere-kardesler-399284.html%20eri%C5%9Fim%20tarihi* adresinden edinilmiştir.

Kutlu, İ., Çevik, B., Çünkioğlu, E. ve Haydut, Ş. (2018). Engellilerin istihdamı: Down sendromlu bireylerin çalışma hayatına katılımı üzerine nitel bir araştırma. *Journal of International Social Research, 11*(59),1004-1009

MEB. (2018). *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği.* https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_06/24163215_ozel_eyitim_yonetmeliyi_son_hali.pdf

Mutlu, H. (2013). *Engelli kardeşe sahip olan 18-30 yaş arasındaki bireylerin evliliğe yönelik tutumlarının incelenmesi.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Okur, R. M. (2016). *Özel eğitimde web portalı tasarımı (özel gereksinimli çocukların ailelerine yönelik bir web portalı uygulaması).* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Özgüven, İ. E. (2000). *Evlilik ve aile terapisi.* Ankara: PDREM Yayınları.

Özkar, M. (2020). Türk sinemasında engelli bireyin temsili: "tamam mıyız?" ve "benim dünyam" filmleri örneğinde bir değerlendirme. *Kurgu, 28*(1), 159-168.

Pezzella, M. (2001). *Sinemada estetik.* (F. Demir, Çev.). Ankara: Dost Kitapevi.

Polat, S. ve Akcan, E. (2017). Eğitim temalı filmlerin çokkültürlü eğitim açısından analizi. *Electronic Turkish Studies, 12*(18), 475-504.

Sarı, H. Y. (2007). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde aile yüklenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi, Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 11*(2), 1-5.

Singh, S. J., Iacono, T. ve Gray, K. M. (2015). Interactions of pre-symbolic children with developmental disabilities with their mothers and siblings. *International journal of language & communication disorders, 50*(2), 202-214. Doi: https://doi.org/10.1111/1460-6984.12128

Sivrikaya, T. ve Çifci-Tekinarslan, İ. (2013). Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip annelerde stres, sosyal destek ve aile yükü. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 14*(2), 17-29.

Subakan, Y. ve Koç, M. (2019). Özel eğitim gereksinimli bireylerin gelişim ve eğitimlerinde kullanılan mobil cihazlar ve yazılımlar. *Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi (BEST Dergi), 3*(2), 51-61.

Sucuoğlu, B. (2009). Tarihsel gelişim ve toplumsal tutumlar. Tanımlar, kavramlar ve sınıflama. B. Sucuoğlu, (Ed.), *Zihin engelliler ve eğitimleri* içinde (16-84). Ankara: Kök yayıncılık.

Sucuoğlu, B. ve Özokçu, O. (2005). Kaynaştırma öğrencilerinin sosyal becerilerinin değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 6*(1), 41-57.

Şenel, H. G. (1995). Yetersizliğe sahip kardeşi olanlarla, olmayanların yetersizliğe yönelik tutumları ve kaygı düzeyleri yönünden karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 2*(1), 33-39.

Tezcan, M. (1983). Giyim olgusuna sosyo-kültürel bakış ve Türklerde giyim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 16*(1), 255-276.

Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2021). *Engelli Bakım Hizmeti.* https://www.aile.gov.tr/sss/engelli-ve-yasli-hizmetleri-genel-mudurlugu/engelli-bakim-hizmeti/ adresinden edinilmiştir.

Uğur, U. (2016). Gurbet kuşları" filmi örneğinde iç göç olgusunun sosyolojik açıdan incelenmesi. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSO-BİAD), 6*(3), 917-926.

Yağbasan, M. (2007). Film okumalarında alımlama estetiği bir filmi yeniden okumak. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (6), 201-221.

Yağbasan, M. ve Ateş, U. (2018). 1980 öncesi ve 2000 sonrası Türk sinemasında ailenin temsili. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (67), 26-40.

Yakar, H. G. İ. (2013). Sinema filmlerinin eğitim amaçlı kullanımı: tarihsel bir değerlendirme. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi (HAYEF)*, *10*(1), 21-36.

Yamak, M. (2020) *Türk sinemasında engelli temsili: 1969-2013 yılları arası Türk filmleri.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin.

Yıldırım. S. (2017). "Davaro" filminin sosyolojik analizi". *Tarih ve Gelecek Dergisi, 3*(2), 119-138.

Zoylan-Onat, E. (2005). *Engelli kardeşe sahip olan ve olmayan bireylerin kardeş ilişkilerinin karşılaştırılması.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.